

Українське рільництво, промисел і кооперація на Галичині у фалеристичних пам'ятках кінця ХІХ – початку ХХ ст.

■ Степан Пахолко, Ольга Мартин, Андрій Олійник (Львів)

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. вніс відчутні зміни у духовне життя українців Галичини. Не тільки пробудилася національна свідомість галичан, а й зріс загальний рівень культури, зокрема культури землеробства та виробництва сільськогосподарської продукції. Після багаторічного закріпачення селяни нарешті відчували, що є господарями на власній землі, почали цікавитися результатами своєї важкої праці. Як наслідок, виникла потреба у відзначенні і нагородженні найкращих господарів.

Українці Галичини тривалий час були позбавлені національної державності і фактично не мали можливості відзначати людей спеціальними медалями та нагородами за їхні досягнення у рільництві, народному промислі, птахівництві, бджолярстві, вирощуванні коней та іншої худоби і реально оцінювати вартість своєї продукції, а водночас виражати свою національну культуру та самобутність [1].

Велику допомогу у цьому плані селянству надавали численні кооперативи і товариства. Зародження українського кооперативного руху в Галичині пов'язане з самодопомоговою акцією, яку в 1870-х роках організувало духовенство при парафіях і громадських урядах (братські каси, громадські шпихліри і т. п.).

Та по-справжньому ефективною формою кооперація стала з виходом у 1873 р. австрійського закону про «заробітково-торговельні спілки». Першою такою українською кооперацією була «Народна торгівля», заснована у Львові в 1883 р. Василем Нагірним (рис. 1)¹. Після заснування Теофілом Кормошем зразкового кооперативу «Віра» у Перемишлі в 1898 р. було створене перше кооперативне об'єднання – «Краєвий союз кредитовий»,

який став головною фінансовою інституцією і верховним організаційним центром. У 1904 р. ревізійним осередком української кооперації в Галичині став «Краєвий союз українських кооператорів» [2] (рис. 2 та 3)².

У 1898 р. в Стрию було створено «Краєвий господарсько-молочний союз», діяльність якого було спрямовано на допомогу селянам у веденні господарства, у придбанні інвентарю, мінеральних добрив тощо. Стрийський повіт був одним із найсвідоміших і найорганізованіших. Відколи у Стрию оселився один із найвидатніших діячів того часу доктор Євген Олесницький, це місто стало осередком політичного, культурного та економічного руху у Підгір'ї.

У 1904 р. на Стрийщині організували перші молочарські кооперативи, на основі яких у 1907 р. було створено «Маслосоюз», повна назва – «Краєвий молочарський союз» (рис. 4)³.

Проведення цих організаційних заходів сприяло підвищенню продуктивності у сільському господарстві, розвитку традиційних і нових видів промислу, підвищенню рівня культури населення. Стрийська «Просвіта» першою взялася створювати молочарські спілки, заснувавши «Молочарський союз» [3].

Отже, виникла потреба експонувати і рекламувати власну продукцію, причому не

тільки в межах свого регіону, а й на території всієї країни. Найкраще задовольняли цю потребу українських господарів крайові господарські виставки, у яких брали участь українці, часто як співзасновники та організатори.

Одну з перших виявлених медалей, якою нагороджували українських господарів, видало міністерство рільництва Австро-Угорщини в 1890 р. з написами українською, німецькою та румунською мовами «Нагорода краєва за годівлю худоби»* «Fur Rinrveinzucht»* «Pentoru Gultiuarea vstelor Cornute»*. На лицьовому боці зображено герб Буковини (рис. 5 і 6)⁴ [8]. Відомі різновиди медалі з написами на звороті одинадцятьма офіційними мовами Австро-Угорської імперії (українська вказана як «gutenum»).

Участь у крайових виставках була для українців доброю нагодою переїняти передовий досвід господарювання за новими технологіями, визначити реальну вартість своєї продукції, згуртувати власні продуктивні сили.

Вперше українці експонували свої вироби на загальній крайовій виставці в 1894 р. у Львові у павільйонах городництва-садівництва, харчових та дерев'яних виробів, декоративної кераміки та продукції ремісничих промислів. Українська культура була представлена в літературно-фотомистецькому та етнографічному павільйонах, а сакральне мистецтво – у вигляді гуцульської церкви.

Українці отримали на виставці багато нагород. Про це свідчать медалі з написом українською мовою «Загальна виставка краєва у Львові 1894» та написом на звороті «Під протекторатом найяснішого цісаря І короля Франца Йосифа І», які найчастіше трапляються у збірках колекціонерів та в музейних зібраннях (рис. 7, 8).

² У 1928 р. «Краєвий союз українських кооператорів» змінив назву на «Ревізійний союз українських кооператорів» (РСУК). Відзнаку випущено з нагоди святкування 30-ї річниці «Ревізійного союзу українських кооператорів» та освячення прапора 3 червня 1932 р. Для понад 15 тисяч учасників свята було випущено кооперативну відзнаку ціною 20 сот., яка одночасно була своєрідною перепусткою на площу «Сокола-Батька» у Львові. Відзнака в емалі була видана для почесних гостей свята. Відома відзнака трикутної форми з написом «РС.У.К.» (втрачена – вкрадена з приватної збірки).

³ Автор відзнаки Павло Ковжун. Виявлено два різновиди відзнаки – покриті світло-синьою і темно-синьою емаллю.

⁴ Напис «красва» замість «краєва» свідчить про те, що медаль виконав не українець.

¹ Відзнаку випущено з нагоди 25-річчя української кооперації. Ймовірно, датування «1886–1911» пов'язане зі зміною назви і статуту «Народної торгівлі».

1. Відзнака з нагоди 25-річчя української кооперації.

2, 3. Відзнаки з нагоди святкування 30-ї річниці «Ревізійного союзу українських кооператорів».

4. Відзнака «Крайового молочарського союзу».

5, 6. Відзнака «Нагорода крайова за годівлю худоби».

7, 8. Відзнака «Загальна виставка краса».

9, 10. Відзнака «Нагорода панства за годівлю коней».

11, 12. Відзнака «19 KCO 17».

Перша Українська Хліборобська Вистава
уряджена заохотом Червоного Союзу господарсько-модернізаторного
в Стрию в 1909 р.

Опійочна Комісія признала
Господарів **Михайлова Клімента** управителів у дваясачах
за пильний піє і сумісні овочі
ЗОЛОТУ МЕДАЛЬ І АМПЬОМ ЗАСЛУГ

ДИРЕКТОР ВИСТАВИ: *St. Ch. Ponomarev*
ЧЛЕНИ КОМПЬОНИ КОМПЬОНИ: *St. M. M. M. M.*

13, 14. Почесний диплом та відзнака
«Першої української хліборобської
виставки».

15. Відзнака
«Колос в стодолі ворог
в неволі 1915».

16

17

18. Відзнака
«Свято селянки».

Відомі також медалі з написом польською та німецькою мовами. Написи українською мовою свідчать про гідний внесок українців у розвиток рільництва та промислу в Галичині [1].

Підсумком цієї подвижницької праці на просвітянській та економічній ниві стала організація в 1909 р. у Стрию «Першої української хліборобської виставки» [5].

Всього на виставку прибуло понад 400 учасників, експонати були розміщені у 17 кімнатах Народного дому. Каталог виставки налічував 1478 експонатів. Оглянуло виставку понад 36 тисяч чоловік з усієї Галичини.

Виставку відвідали митрополит Андрій Шептицький, австрійський міністр Дулемба, віце-маршал Буковини доктор Смаль-Стоцький, професори М. Грушевський, І. Левинський, П. Огоновський, письменник Є. Чикаленко та ще 32 визначні діячі культури, спеціалісти у галузі сільського господарства.

На виставку приїхали гості з Австрії, Угорщини, Чехії, Німеччини і Бельгії. Результатом «круглих столів» стало укладення численних договорів про поставку сільськогосподарської продукції в ці країни. Виставку широко коментувала преса [3].

Нагороджували переможців три комісії: етнографічна, яка видала 6 золотих, 9 срібних і 7 бронзових медалей; промислово-торгова, яка видала 21 золоту, 32 срібні і 22 бронзові медалі; рільнича, яка видала 34 золоті, 7 срібних і 8 бронзових медалей. Крім медалей, чимало учасників отримали почесні дипломи, дипломи заслуги та похвальні листи [4].

Особливої уваги заслуговує мистецьки викарбувана медаль для переможців (рис. 13, 14)¹. На медалі зображена оригінальна реалістична композиція: у променях сонця, яке сходить з-за гір, селянин у довгій сорочці та сердаку босоніж оре обліг. Цей ліричний образ з великою емоційністю розповідає про важку працю і бідність галицького селянина, який у глибокій задумі про майбутній врожай мужньо здобуває хліб насущний для свого народу.

Зображення на звороті дуба з розлогим гіллям символізує добробут і громадянську мужність [1].

Ця медаль одночасно підтверджує значні успіхи української інтелігенції в справі організації виставки та пробудження громадсько-політичної активності українців Галичини. Медаль з нагоди відзначення Першої української хліборобської виставки в Стрию є чудовою українською відзнакою у стилі реалізму і дає підстави вважати, що її автор досяг високого рівня майстерності. Ймовірно, що цю медаль виконав уродженець с. Видубів на Тернопільщині Петро Вавринович Терещук (1876 – ?).

Подібні виставки проводились потім ще двічі – в 1927 р. у Стрию та в 1929 р. у Львові – під назвою «Українське село». Ймовірно, що з нагоди проведення цих виставок були випущені медалі, але поки що їх не віднайдено.

«Перша українська хліборобська виставка» в Стрию мала величезний вплив на подальший розвиток кооперації, рільництва, промислу в Галичині, на Закарпатті та Буковині, сприяла пробудженню національної свідомості та підвищенню культурного рівня народу.

Вже у 1910 р. міністерство рільництва у Відні нагородило «Красвий союз господарсько-молочний» у Стрию державною срібною медаллю із написом на лицьовому боці «Franciscus Jozphus I.D.G. Austriae Imperator» та з написом українською мовою на звороті «Державна нагорода для заслуг коло рільництва».

Газета «Діло» написала: «Се високе відзначене є перше для української інституції в Галичині зі сторони австрійського правительства» (відзнака не виявлена) [6].

Аналогічною медаллю міністерство рільництва відзначило голову філії «Сільського господаря» в Стрию Інокентія Захарієва, управителя школи в с.Дуліби, «за продукцію рільничих і огородових плодів, а також за зібрані ним наукові збірки для доповняючої науки». На цій медалі напис зроблено уже польською мовою: «Nagroda państwowa dla zaslug rolniczuch» (відзнака не виявлена).

Ось як описує обурення галичан газетою «Діло»: «Дивує нас, чому ц. к. міністерство рільництва, відзначаючи медалями русинів чи руської інституції (бо ж зовсім аналогічною медаллю, як то вже було оголошено в «Ділі», відзначило і Союз

молочарський в Стрию) чеканить медалі з польськими написами. Чи ще і дотепер не знає про існування руської мови, чи глузує собі з українців, або уважає їх за поляків?!» (відзнака не виявлена) [7].

Також міністерство рільництва викарбувало медаль із написом на лицьовому боці «Franciscus Jozphus I.D.G. Austriae Imperator Hungariae Rex» і написом на звороті українською та німецькою мовами «Нагорода паньствова за годівлю коней» (рис. 9, 10).

Перша світова та польсько-українська війни (1914–1920) призвели до занепаду кооперації у Галичині. З цього періоду вдалося виявити дві відзнаки, які, однак, не мають прямого зв'язку з кооперацією у Галичині, але цікаві як фалеристичні пам'ятки нашої історії.

Перша відзнака (два різновиди) з написом «19 КСО 17» тривалий час зберігалась у музеї військово-історичних пам'яток при НТШ у Львові, потім була передана музею визвольної боротьби у Празі. По закінченні Другої світової війни величезна колекція цього музею була вивезена до СРСР та розпорощена. Частина фондів зберігається у Москві, а частина – у Києві (зараз ці відзнаки зберігаються у музеї історії України). Ймовірно, відзнака була видана «Українським центральним кооперативним комітетом» у Києві або кооперативною союзною організацією, яких наприкінці 1918 р. було 253 [2]. Можна припустити, що хтось із українських січових стрільців привіз їх із Києва і передав музею НТШ у Львові (рис. 11, 12).

Друга відзнака з написом «Колос в stodoli ворог в неволі 1915», ймовірно, пов'язана з відступом російської армії з Галичини та масовими підпалами незібраного зерна ворогом, що відступав. Ця відзнака – заклик збирати урожай («колос в stodoli») та не дати його ворогові («ворог в неволі»). Відомі відзнаки з написами кількома мовами, в тому числі польською («Kazdy klos dla wrogow cios») (рис. 15).

Після воєнного лихоліття 1914–1920 рр. кооперація у Галичині почала відроджуватися лише в 1921 р. на підставі польського кооперативного закону. У 1922 р. було створено «Крайовий комітет організації кооператив», а з його ініціативи утворилися повітові кооперативні союзи [9] (рис. 16).

Українська кооперація на західноукраїнських землях у період між

¹ У красназвочному музеї в Стрию «Верховина» зберігається медаль і диплом заслуги, якими відзначили Михайла Кліша «за пасічний мед і сушені овочі». З приходом большевицьких «визволителів» в 1939 р. шанованого в с. Сулятичі господаря та управителя школи як куркуля-націоналіста було заслано до Сибіру. Диплом заслуги він забрав зі собою і як безцінну реліквію зберігав на засланні, а коли повернувся на рідну землю, подарував диплом і медаль музеєві (див. диплом виставки).

двома світовими війнами, незважаючи на великі перепони з боку польської влади (пацифікації 1930 р., обмеження діяльності РСУК у 1934 р.), спричинилася до припинення зубожіння українського села, зміцнення його економічної незалежності, підвищення рівня культури та національної свідомості Кооперативній освітній праці допомагали «Просвіта» та «Рідна школа», проводячи щороку 30 вересня, у день св. Софії, Віри, Надії та Любові [2], кооперативні свята, обжинки (рис. 17), свята селянки (рис. 18) [10, 11, 12].

Під час окупації Західної України більшовицькою Росією у вересні 1939 р. українську кооперацію було зруйновано, а багатьох її членів та організаторів фізично знищено на теренах ГУЛАГу.

Список літератури:

1. Козій Н. Меі сільськогосподарських і промислових виставок Галичини і Буковини другої половини ХІХ – поч. ХХ ст. // ЗНТШ, Т.ССXXXI. Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів, 1996. – С. 350–351.
2. Енциклопедія українознавства. Кооперація. – Т. 3, ст. 1127. – Львів, 1994.
3. Бородавка Ю. Перша Хліборобська // Гомін Волі, 1 серпня 1990 р.
4. Інформація про нагородження // Діло, 16 листопада 1909 р., ч. 253.
5. Перша українська хліборобська виставка в Стрию // Діло, 2 липня 1909 р., ч. 143, ч. 173, ч. 176, ч. 192, ч. 193, ч. 207.
6. Відзначене і призначене для руського товариства // Діло, 1910 р., ч. 87.
7. Дальші відзначення // Діло, 1910 р., ч. 104.
8. Aleksander A. Marko. Auszeichnungen der Osterreichisch – Ungarischen Monarchie und der Zwischenkriegszeit. Preiskatalog 1997 // ст. 114, № 435h.
9. Підготовка до ювілею повіт. Союзу Укр. Коопер. у Дрогобичі // Новий час, 4 червня 1935 р., ч. 122.
10. Свято селянки // Голос нації, 5 липня 1936 р., ч. 1, ст. 7.
11. Свято селянки в Стрию // Діло, 10 липня 1936 р., ч. 78.
12. Повітове свято селянки // Батьківщина, 26 липня 1936 р., ч. 28.